

STAVEBNĚ HISTORICKÝ PRŮZKUM

BUDOVA BÝVALÉ TEREZIÁNSKÉ ZBROJNICE, BISKUPSKÉ NÁMĚSTÍ Č.P. 842/1 V OLOMOUCI (RESTAURÁTORSKÝ PRŮZKUM ZÁMĚR OBNOVY ŠTUKOVÝCH PRVKŮ EXTERIÉRU BUDOVY)

PhDr. Karel ŽUREK – ateliér pro průzkumy, rekonstrukce a restaurování památek s. r. o.

Dolany-Nové Sady č. e. 234, 777 639 888, fax 585 397 091, mail: karelzurek@volny.cz

OLOMOUC - DOLANY-NOVÉ SADY
2020

OBSAH:

IDENTIFIKAČNÍ ÚDAJE	3
INFORMACE O POZEMKU	4
ÚDAJE O PAMÁTCE	6
SOUPIS PRVKŮ	23
POPIS SOUČASNÉHO STAVU	25
SONDY NA FASÁDĚ	27
RESTAURÁTORSKÝ PRŮZKUM A ZÁMĚR	28
ORIENTAČNÍ FOTODOKUMENTACE	33
PLÁNOVÁ DOKUMENTACE	51

IDENTIFIKAČNÍ ÚDAJE

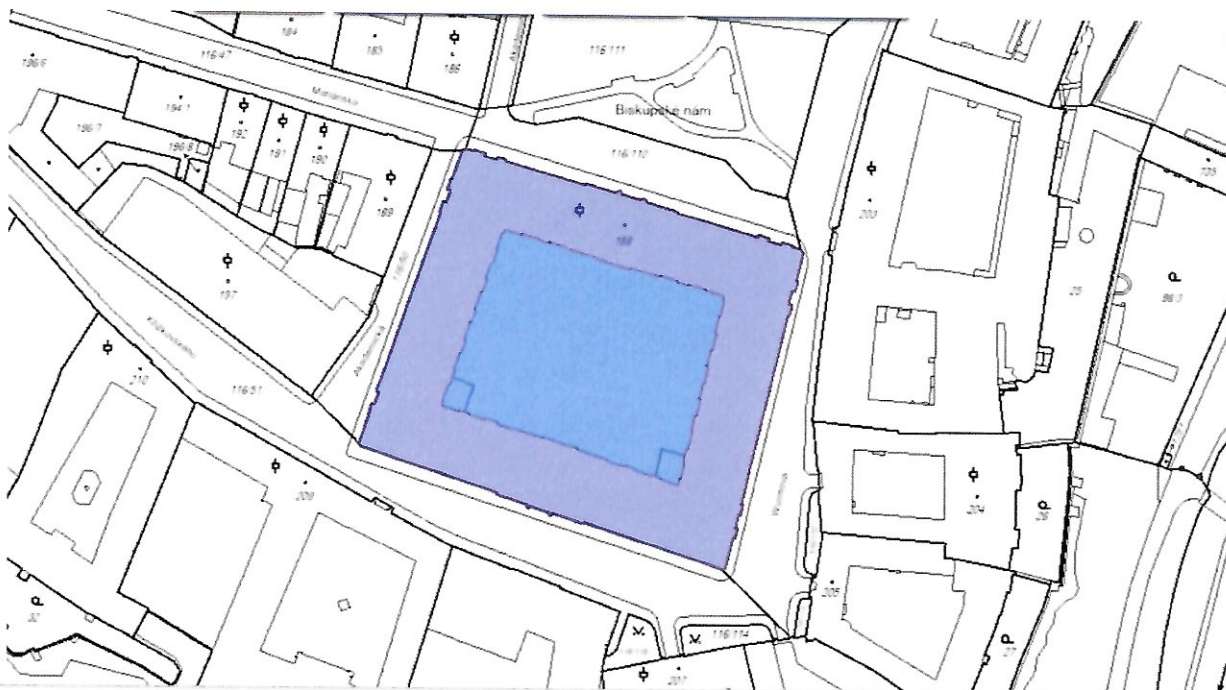
OBJEDNATEL	Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 511/8, 77900 Olomouc
UŽIVATEL	Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 511/8, 77900 Olomouc
VLASTNÍK	Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 511/8, 77900 Olomouc
SMLOUVA	Písemná objednávka
NÁZEV ZPRÁVY	RESTAURÁTORSKÝ PRŮZKUM A ZÁMĚR NA OBNOVU ŠTUKATÉRSKÝCH PRVKŮ
DRUH ZPRÁVY	STAVEBNĚ-HISTORICKÝ PRŮZKUM
ZHOTOVITEL	PhDr. Karel Žurek – ateliér pro průzkumy, rekonstrukce a restaurování památek s.r.o. Dolany-Nové Sady 234, IČO 26804409
ROZDĚLOVNÍK	VÝTISK č. 1-3 pro objednatele VÝTISK č. 4 – archivní paré
PARCELNÍ ČÍSLA	p.č. stavební 188
KATASTRÁLNÍ ÚZEMÍ	Olomouc – město
OBEC	Olomouc, Biskupské náměstí 842/1
OKRES	Olomouc
KRAJ	OLOMOUCKÝ
ZVLÁŠTNÍ OCHRANA OBJEKTU	NEMOVITÁ KULTURNÍ PAMÁTKA OBJEKT V MĚSTSKÉ PAMÁTKOVÉ REZERVACI
REJSTŘÍKOVÉ ČÍSLO V ÚSKP ČR KATALOGOVÉ ČÍSLO	13543/8-3540 1000123391

PŘEDÁNO DNE

30. června 2020

INFORMACE O OBJEKTU A POZEMKU

Parcelní číslo:	<u>st. 188</u>
Obec:	<u>Olomouc [500496]</u>
Katastrální území:	<u>Olomouc-město [710504]</u>
Číslo LV:	<u>49</u>
Výměra [m²]:	5980
Typ parcely:	Parcela katastru nemovitostí
Mapový list:	DKM
Určení výměry:	Ze souřadnic v S-JTSK
Druh pozemku:	zastavěná plocha a nádvoří

Součástí je stavba

Budova s číslem popisným:	<u>Olomouc [413836]; č. p. 842; jiná stavba</u>
Stavba stojí na pozemku:	<u>p. č. st. 188</u>
Stavební objekt:	<u>č. p. 842</u>
Ulice:	<u>Biskupské nám.</u>

Adresní místa: Biskupské nám. 842/1

Vlastníci, jiní oprávnění

Vlastnické právo

Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 511/8, 77900 Olomouc

Způsob ochrany nemovitosti

Název

památkově chráněné území

pam. rezervace - budova, pozemek v památkové rezervaci

nemovitá kulturní památka

Seznam BPEJ

Parcela nemá evidované BPEJ.

Omezení vlastnického práva

Nejsou evidována žádná omezení.

Jiné zápisy

Nejsou evidovány žádné jiné zápisy.

ÚDAJE O PAMÁTCE

K DĚJINÁM A STAVEBNÍM DĚJINÁM BÝVALÉ OLOMOUCKÉ ZBROJNICE NA BISKUPSKÉM NÁMĚSTÍ

Město Olomouc je starobylým sídlem, ležícím při řece Moravě, na průsečíku důležitých středověkých obchodních cest. Svoji historii začalo město psát již v 10. století. Olomouc se v raném středověku stala sídlem úředního knížectví a od roku 1063 centrem církevním, když zde bylo zřízeno biskupství. O několik let později, roku 1078, byl nedaleko středověkého města založen klášter Hradisko, dnes národní kulturní památka. Vedle zeměpanského a církevního centra se od 30. let 13. století počalo konstituovat i městské obyvatelstvo. Ve svém důsledku vedl správní a s tím související i stavební vývoj města k vytváření dvou nezávislých center – olomouckého Předhradí a vlastního města. Olomouc se rovněž výrazně zapsala do českých dějin, kdy se město stalo osudným pro posledního z Přemyslovců, Václava III., který zde byl při tažení na Polsko dne 4. srpna 1306 zavražděn. Přemyslovský rod tak vymřel po meči a tato událost dala do pohybu následné změny na českém královském trůnu. Nedlouho po svém vzniku se stala Olomouc jedním z nejvýznamnějších sídel Českého království a tento primát si město udrželo až do poloviny 17. století, kdy bylo také označováno jako hlavní město Moravy. Výsadnímu postavení Olomouce také odpovídal hospodářský a kulturní rozmach města. Negativní přijetí husitského hnutí olomouckými měšťany vedl k následnému odporu proti českému králi Jiřímu z Poděbrad. Vyústěním tohoto postoje byla zde mimo jiné i korunovace Matyáše Korvína českým králem roku 1469. Následné 16. století znamenalo pro město nejen hospodářský ale i kulturní rozmach a rovněž ostrý spor mezi mocí světskou a církevní. Na podporu takzvaných protireformačních snah povolal biskup Vilém Prusinovský roku 1566 do města jezuitu, kteří zde roku 1566 založili gymnázium a roku 1573 dokonce Univerzitu. Dramatické události první poloviny 17. století, spojené s válečným konfliktem (třicetiletá válka 1618-1648) vyzněly pro město obzvláště osudově. Švédská okupace města v letech 1642-1650 znamenala pro město nejen ztrátu prvenství mezi městy na Moravě ale jeho téměř úplnou devastaci. Přestože byl dokonce vznesen návrh na srovnání města se zemí a jeho nové vybudování na jiném místě, byla tato idea následně zvrácena novou barokní výstavbou Olomouce. Vedle výstavných měšťanských paláců zde byly budovány honosné církevní objekty. Slibný rozvoj města byl opětovně narušen po roce 1741, kdy město dobili Prusové. Na potřebu posílení bezpečnosti města i říše reagovala vídeňská vláda prohlášením Olomouce za pevnostní město. S úspěchem zdejší vojenská posádka odolávala dalšímu pruskému vpádu v roce 1758, avšak město díky fortifikaci ztratilo možnost dalšího rozvoje. Roku 1777 bylo zdejší biskupství povýšeno na

arcibiskupství a dokonce rok 1848 je pro město další významnou epochou, kdy zde byl na olomouckém arcibiskupství prohlášen císařem František Josef I. Zrušení pevnosti Olomouc na konci 19. století a následné bourání hradeb umožnilo městu jeho další hospodářský rozvoj a to včetně rozšíření za původní hradební systém.

Ještě nedostavěná „olomoucká pevnost“ byla v prosinci 1741 dobyta pruskými vojsky Fridricha II. a 27. prosince 1741 byla v klášteře Hradisko u Olomouce vyjednána kapitulace města a to bylo následně obsazeno pruskými vojsky. Ti zde ale nezůstali dlouho, protože v noci z 22. na 23. dubna 1742 urychleně opustili město z důvodu mobilizace rakouských vojsk na jižní Moravě. Dne 11. června 1742 byl podepsán takzvaný Vratislavský smír mezi Pruskem a Rakouskem a Olomouc se stala hraniční pevností, bránící postupu nepřátelských vojsk na Vídeň ze Slezska a východního Pruska. V tomto období rovněž došlo k rozhodnutí postavit z Olomouce skutečně na tehdejší dobu vojensky nedobytné město. Císařovna Marie Terezie pověřila tímto úkolem generálmajora, inženýra Pierra Filipe hrabě Bechade de Rochepine. V letech 1747 – 1757 tak byla vybudována úplná bastionová pevnost. Zkouškou válečného konfliktu prošla olomoucká pevnost nedlouho po svém vybudování. Od 31. května do 1. července 1758 bylo město v rámci „Sedmileté války“ mezi Rakouskem a Pruskem, obléháno pruskými vojsky. Na město bylo vypáleno 103 533 dělových koulí, 25 624 pum a granátů a 700 projektilů. Byla poškozena celá řada domů v „městě za hradbami“, o čemž svědčí dobové záznamy majitelů těchto objektů se stížnostmi na poškození vlastního majetku a sužování válečnými útrapami až k rukám samotné císařovny. Posílené barokní opevnění vydrželo nápor obléhatelů a následně dne 30. června téhož roku v bitvě u Domašova byla pruská vojska poražena. Téhož roku bylo rozhodnuto o vybudování sedmnácti, následně jedenadvaceti pevnůstek okolo města. Napoleonské války počátku 19. století se samozřejmě dotknuly i města Olomouce. Město se dostávalo postupně do rukou různých vojsk. V pevnostním systému města, které tvořily pouze hradby a bastiony nýbrž i vojenské kasárna, prachárna, zbrojnice atd., sloužily tyto prostory i jako vězení. Nejslavnějším vězněm zde byl napoleonský francouzský generál Lafayett. Naopak ubytováním poctil město ruský generál Suvorov. Jihozápadní obvod olomoucké pevnosti byl nejohroženější částí celé pevnosti a nepřátelský útok byl nejpravděpodobnější z této strany, neboť terén před pevností se zvedal k západu, k Tabulovému vrchu a byl zde hlavní komunikační příjezd od Brna. Proto zde stačila k hájení jen jedna brána a tu ještě postavili úmyslně stranou komunikace, aby neležela v přímé linii dostřelu při obléhání. V pozdější době musela být věnována branám ta největší péče. Brány vyžadovaly většího počtu vojska a obránců. Stavby byly finančně nákladné, ve středověku měly věže a před branou se stavěly doplňovací stavby a zajištění. 2 K zrušení olomoucké pevnosti došlo císařským nařízením ze dne 9. března 1886. Tento dokument, který byl do Olomouce doručen až v listopadu téhož roku, umožnil bourání hradeb a tím další rozvoj města. Avšak již roku 1876 byla ve městě zbourána takzvaná „Hradská brána“, směřující z „Předhradí“ nynější ulicí Masarykovou až k nádraží. Na místě této brány byly postaveny nájemní domy a tak bylo pokračováno i v dalších částech města. Jakmile byl učiněn počátek uvolňování hradeb kolem města bouráním bran, následovalo pak

i zrušení pevnosti roku 1886. Pro rozvoj města hodlala městská rada zakoupit pevnostní pozemky. Vojenská správa souhlasila s prodejem patrně za ústní podmínky, že město pevnostní hradby odbourá, aby v budoucnosti nemohla být pevnost použita nepřítelem. V inkriminované době navštěvoval Olomouc Ing. Arch. Camillo Sitte z Vídně (1843 – 1903), žák olomouckého rodáka Rudolfa Eitelbergera. Byl ředitelem průmyslové školy ve Vídni a zabýval se zastavovacími plány starých měst a pro Olomouc navrhoval regulační plán starého města, kterým se měla vojenské správě prokázat možnost zástavby pevnostních pozemků. Olomoučanům přednášel 12. září 1894 o regulačním plánu a rovněž o plochách, které „na míli od hradeb“ nesměly být využívány pro zástavbu. V Sitteho dochované plánové dokumentaci se objevily i námi zkoumané plochy. Autor mluvil na své přednášce o ojedinělosti památky a o charakteru první pevnosti Olomouc v českých zemích, bude li tato stavba zachována. Uvedl také příklady z jiných evropských měst, především Vídně a Paříže. Ke zrušení olomoucké pevnosti došlo císařským nařízením ze dne 9. března 1886. Tento dokument, který byl do Olomouce doručen až v listopadu téhož roku, umožnil bourání hradeb a tím další rozvoj města. Avšak již roku 1876 byla ve městě zbourána takzvaná „Hradská brána“, směřující z „Předhradí“ nynější ulicí Masarykovou až k nádraží.

Natherova kronika domů, která je i přes některé drobné nepřesnosti jediným podkladem, odkud lze čerpat data k historii olomouckých domů „v hradbách“. Pro námi sledovaný objekt pod označením „**P 56**“ – **Biskupské náměstí 1** kronika uvádí: *...na tomto místě kdysi stávala biskupská rezidence. Roku 1757 se nazývala ulice, která vedla po západní straně zbrojnice Jízdární ulice (Reitschulgasse), jelikož na rohu se nacházela budova stavovské jízdárny...*

19. století – Olomouc Natherova kniha olomouckých domů (šipka definuje sledovaný objekt)

Olomoucké barokní opevnění, dodnes takřka intaktně dochovaná památka, se systémem pevnůstek a předpolí, má svůj ideový prazáklad v předrománské a románské době. Původně z hradištních valů a následných gotických hradeb, které obepínaly takzvané „vnitřní město“ a „Předhradí“, kde byly koncentrovány především církevní objekty, byla postupem století vybudována takřka nedobytná citadela.

Opevnění bylo tvořeno důmyslným systémem hradeb, valů, bastionů, ravelinů a redutových fortů, doplněných hlubokými vodními příkopy, se zdrojem vody v řece Moravě. Barokní Olomouc tak byla jedinečným pevnostním městem, zabírajícím území o poloměru až desíti kilometrů. Historii moderní „olomoucké pevnosti“ můžeme zaznamenat od poloviny 17. století. Dne 15. září 1655 prohlásil Ferdinand III. město Olomouc díky její strategické poloze za pevnostní město. Tato opatření vyplývala ze zkušenosti 30. války, kdy bylo město takřka úplně zničeno a zbyly zde jako funkční pouze čtyři městské brány (Hradská, Blatenská, Střední a Rohelská). Vedle Olomouce byla do systému obrany Moravy začleněna města Brno, Jihlava, Uherské Hradiště a hrad Helfštýn, střežící Moravskou bránu u Lipníku nad Bečvou. Olomouckým pevnostním velitelem byl jmenován Locatello de Locatelli, který dohlížel nad výstavbou olomoucké pevnosti. Roku 1658 navrhl maršál Luis Raduit de Souches nové zpevnění městských hradeb o pětiúhelníkové bastiony. Roku 1699, silícím vojenským nebezpečím ať ze strany turecké tak i Pruska, došlo k vypracování nového návrhu pevnostního systému města podle Vaubanova systému. Z roku 1717 je znám fortifikační

projekt města, navazující na plány z roku 1699, se soustavou nových bastionů kolem celého města. Autorem tohoto návrhu byl Luis de Rochetz. (viz plánová dokumentace)

Ještě nedostavěná pevnost však byla v prosinci 1741 dobyta pruskými vojsky Fridricha II. a 27. prosince 1741 byla v klášteře Hradisko u Olomouce vyjednána kapitulace města a to bylo následně obsazeno pruskými vojsky. Ti zde ale nezůstali dlouho, protože v noci z 22. na 23. dubna 1742 urychleně opustili město z důvodu mobilizace rakouských vojsk na jižní Moravě. Dne 11. června 1742 byl podepsán takzvaný Vratislavský smír mezi Pruskem a Rakouskem a Olomouc se stala hraniční pevností, bránící postupu nepřátelských vojsk na Vídeň ze Slezska a východního Pruska. V tomto období rovněž došlo k rozhodnutí postavit z Olomouce skutečně na tehdejší dobu vojensky nedobytné město. Císařovna Marie Terezie pověřila tímto úkolem generálmajora, inženýra Pierra Filipe hrabě Bechade de Rochepine. V letech 1747 – 1757 tak byla vybudována úplná bastionová pevnost. Zkouškou válečného konfliktu prošla olomoucká pevnost nedlouho po svém vybudování. Od 31. května do 1. července 1758 bylo město v rámci „Sedmileté války“ mezi Rakouskem a Pruskem, obléháno pruskými vojsky. Na město bylo vypáleno 103 533 dělových koulí, 25 624 pum a granátů a 700 projektilů. Byla poškozena celá řada domů v „městě za hradbami“, o čemž svědčí dobové záznamy majitelů těchto objektů se stížnostmi na poškození vlastního majetku a sužování válečnými útrapami až k rukám samotné císařovny. Posílené barokní opevnění vydrželo nápor obléhatelů a následně dne 30. června téhož roku v bitvě u Domašova byla pruská vojska poražena. Téhož roku bylo rozhodnuto o vybudování sedmnácti, následně jedenadvaceti pevnůstek okolo města. Napoleonské války počátku 19. století se samozřejmě dotkly i města Olomouce. Město se dostávalo postupně do rukou různých vojsk. V pevnostním systému města, které tvořily pouze hradby a bastiony nýbrž i vojenské kasárna, prachárna, zbrojnice atd., sloužily tyto prostory i jako vězení. Nejslavnějším vězněm zde byl napoleonský francouzský generál Lafayette. Naopak ubytováním poctil město ruský generál Suvorov. Druhá polovina 19. století přinesla do pevnostního systému města nové inspirace a stavby. V roce 1850 došlo k výraznému napětí mezi Rakouskem a Pruskem a tak byl do Olomouce povolán slavný velitel, maršál Radecký. Na západní straně města byly dobudovány a přestavěny pevnůstky, tvořící prstenec pevnostního ochranného valu okolo města. V tomto období se zde rovněž setkali dva významní mužové Evropy – rakouský císař František Josef I. a ruský car Mikuláš I. V období let 1850 až 1866 navštívil Olomouc císař František Josef I. několikrát. Soumrakem „olomoucké pevnosti“ se tak stalo předpokládané dobývání města pruskými vojsky. Ti, na rozdíl od zavedených vojenských úzů, město obešli a táhli dále k Vídni. I přes tuto závažnou a do té doby nevídanou vojenskou strategii, která měla změnit pohled na způsoby moderního vedení válek mimo dobývání opevněných měst, byla v letech 1870-1876 postavena v Radíkově poslední z pevnůstek fortifikačního systému města.

K zrušení olomoucké pevnosti došlo císařským nařízením ze dne 9. března 1886. Tento dokument, který byl do Olomouce doručen až v listopadu téhož roku, umožnil bourání

hradeb a tím další rozvoj města. Avšak již roku 1876 byla ve městě zbourána takzvaná „Hradská brána“, směřující z „Předhradí“ nynější ulicí Masarykovou až k nádraží. Na místě této brány byly postaveny nájemní domy a tak bylo pokračováno i v dalších částech města.

VYSVĚTLIVKY :

Bastion: část opevnění vystupující mimo samotnou hradbu, na níž se koncentrují střelci a děla. Umožňuje obvykle ostřelování paty hradby bez nadměrného ohrožení střelců a děl a také podporuje sousední bastion. Obvykle se jedná o mohutnou stavbu, přiléhající k hradbě. Tento obranný stavební prvek se objevil teprve s masivním nástupem palných zbraní.

Ravelin: název, pocházející z francouzského slova, které definuje při baštové soustavě hradbu, položenou hrotem dopředu k nepříteli, před courtinu čili mezibaštěň, a to na ochranu a zesílení nejslabší části hradby.

Reduta: reduta je pevnost či opevňovací systém, který obvykle sestává uzavřeného obranného postavení, umístěného vně hlavní pevnosti. Je určena k ochraně vojáků, kteří se nachází mimo hlavní obrannou linii. Z architektonického hlediska nutné podotknout, že reduta byla vždy stavěna v tupých úhlech.

MARIE TEREZIE

Marie Terezie byla první a současně jedinou ženou z dlouhé řady habsburských panovníků na českém trůně. Olomouc navštívila dvakrát. V roce 1748 si prohlédla se svým chotěm Františkem Lotrinským Klášter Hradisko a v roce 1754 se zúčastnila slavnostního vysvěcení sloupu Nejsvětější Trojice. Byla po ní pojmenovaná i dodnes dochovaná Terezká brána.

Za 40 let vlády proměnila zaostávající monarchii díky svým reformám v moderní stát. Marie Terezie se ujala vlády ve svých 22 letech po smrti svého otce Karla VI. na základě tzv. pragmatické sankce, která zaručovala nástupnictví podle prvorozenosti v mužské i ženské linii. Dědictví po otci však bylo v dosti neutěšeném stavu. Musela věnovat první léta své vlády zejména válce, aby ubránila území jí svěřené. V průběhu první slezské války v letech 1740-1742 ztratila některá slezská území. Ukázalo se, že na obranu severní Moravy nejlépe vyhovovala olomoucká pevnost. Ta ovšem nutně potřebovala modernizovat. Autorem plánů na výstavbu pevnosti byl vojenský inženýr de Rochepin. S pracemi se začalo v roce 1742. Na inspekci budovaných olomouckých fortifikací přijel nejprve manžel Marie Terezie, František Štěpán Lotrinský, od roku 1745 říšskoněmecký císař. V létě roku 1748 zavítal do Olomouce znovu, tentokrát i se svou chotí. Na programu tehdejší návštěvy císařského páru byla mimo jiné i návštěva premonstrátského kláštera Hradisko, během které bylo uspořádáno představení hanácké zpěvohry. Podruhé navštívila Marie Terezie se svým manželem Olomouc v září roku 1754 během své cesty po Rakousku, Čechách a Moravě. Manželé se zúčastnili slavnostního vysvěcení sloupu Nejsvětější Trojice na Horním náměstí, o čemž svědčí pamětní deska nad vstupem do vnitřní kaple. Ulice vedoucí od radnice (dnešní Pavelčákova) se od té doby nazývala Terezkou, stejně jako nově zbudovaná a dodnes dochovaná městská brána.

Marie Terezie, celým jménem *Marie Terezie Valpurga Amálie Kristýna*, německy *Maria Theresia Walburga Amalia Christiana* (13. května 1717 Vídeň – 29. listopadu 1780 Vídeň), z rodu Habsburků byla arcivévodkyně rakouská, královna uherská (oficiálně uherský král, *Rex Hungariae*), královna česká a markraběnka moravská atd. Byla jedinou vládnoucí ženou na

českém trůně. Jejím manželem se 14. února 1736 stal František I. Štěpán Lotrinský. Během své vlády prosadila reformy, které vedly k větší centralizaci a efektivnosti řízení její říše. Období její vlády je označováno jako osvícenecký absolutismus.

Marie Terezie byla pokřtěna hned v prvním dnu svého života. Byla nejstarší dcerou císaře Svaté říše římské Karla VI. a Alžběty Kristýny Brunšvické. Její jediný bratr Leopold zemřel ve věku necelých sedmi měsíců (ještě před jejím narozením). V roce 1730 zemřela i její nejmladší, teprve šestiletá, sestra Marie Amálie. V důsledku pragmatické sankce z roku 1713 byla Marie Terezie de facto předpokládanou dědičkou habsburských zemí (rakouského dědictví). Od mládí ji vychovávali jezuité. Kromě hlavního předmětu, kterým bylo náboženství, se učila dějinám, latině, francouzštině a němčině. Dále pak ještě například kreslení, tanci a hudbě. S Františkem Štěpánem se poprvé setkala již v šesti letech, kdy přicestoval ze svého hlavního města Nancy do Vídně. Její otec Karel VI. si jej ihned oblíbil, poněvadž v něm viděl syna, kterého mu osud odepřel. Snad největším problémem v počátcích vztahu mezi ní a Františkem Štěpánem byl věkový rozdíl devíti let. František Štěpán byl příliš velký na to, aby si s Marií Terezií hrál. Při oficiálních oslavách, bálech a podobných příležitostech je navíc rozdělovaly i požadavky protokolu.

Dalším problémem byl fakt, že by případné spojení mezi Habsburky a Lotrinčany popudilo Francii, která usilovala o kontrolu nad územím Lotrinska. Při úvahách Karla VI., za koho provdá svou nejstarší dceru a de facto následnici rakouského arcivévodského trůnu, hrála velkou roli předtucha, že se z jeho manželství pravděpodobně již nenarodí mužský následník habsburského rodu. Pro dynastická spojení přicházeli v úvahu princové z vládnoucích rodů jako byli Wittelsbachové (případně i sám bavorský kurfiřt, což by ale způsobilo rozkol v říši) nebo ze španělského rodu Bourbonů. Karel VI. se navíc zavázal Spojenému království Velké Británie a Irska, že svou dceru provdá pouze za prince s relativně malým mocenským postavením, což na druhou stranu nahrávalo Františkovi Štěpánovi. Ten se roku 1729 navíc stal, po smrti svého otce, lotrinským vévodou, čehož se obávala Francie. Vše usnadnila válka o polské následnictví v letech 1733–1735, v níž bojovalo Rakousko s Ruskem proti Francii a Španělsku. Vše nakonec dopadlo tak, že Rakousko získalo Parmu a Piacenzu a naopak ztratilo Neapol a Sicílii. František Štěpán ztratil Lotrinsko. Mladý František Štěpán byl postupně jmenován místodržitelem v Uhersku a v Rakouském Nizozemí a velel císařským vojskům ve válce proti Turkům. Díky ztrátě Lotrinska a uznání pragmatické sankce Francií již nic nestálo v cestě svatbě Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského. Navíc, jak udává literatura, byla Marie Terezie do svého budoucího manžela zamilovaná, takže ani odpor z její strany se neočekával. František Štěpán požádal Marii Terezii o ruku dne 31. ledna 1736, tentýž den byli ale od sebe odloučeni, Marie Terezie zůstala ve Vídni a František Štěpán se přesunul do Prešpurku, jak to vyžadovala etiketa. Svatba byla naplánována na 12. února 1736 v Augustiniánském kostele ve Vídni. Svatbu prováděl papežský nuncius Domenico Passionei. Oba své ano řekli latinsky. Celá svatba a svatební veselí bylo ukončeno posledním dnem masopustu – 14. února 1736. Po svatbě

odjel novomanželský pár do rakouského poutního místa Mariazell. Z jejich manželství vzešlo celkem 16 dětí.

Po smrti svého otce dne 20. října 1740 se Marie Terezie stala panovnicí nad habsburskými zeměmi, rakouskou arcivévodkyní, vévodkyní lotrinskou a velkovévodkyní toskánskou. Ostatní tituly (včetně královny české a markraběnky moravské) si musela postupem času nechat nejprve potvrdit, takových titulů bylo celkem 20 včetně císařovny-manželky, který také neskýtal mnoho panovnických jistot. Problémy na začátku své vlády měla nejen s okolními zeměmi, na něž si činila nárok, ale i uvnitř Rakouska, kde v některých oblastech nepovažovali za dobré, aby jim vládla žena. Během následujícího měsíce se situace v Rakousku uklidnila a Marie Terezie, která v té době byla v pátém měsíci těhotenství, se mohla věnovat dalším záležitostem. Dalším naléhavým problémem byl fakt, že Karel VI. nezasvětil svou dceru do „věcí státních“ a ona tak musela převzít celou vládu po svém otci, ačkoliv neměla znalosti místních poměrů

Uplynulo jen několik dní vlády Marie Terezie a Prusko v čele s Fridrichem II. žádalo od Rakouska celé Slezsko výměnou za dva milióny zlatých, za záruku rakouských držav v Říši a za zasedání se o zvolení jejího manžela císařem. Tato nabídka byla Marii Terezii učiněna dne 15. listopadu 1740. Fridrich II. čekal na odpověď měsíc a den. Dne 16. prosince 1740, když nedostal odpověď, obsadila pruská vojska postupně celé Slezsko a začaly Války o rakouské dědictví. Dne 13. března 1741 porodila syna Josefa, nástupce na trůnu a už v červnu 1741 odcestovala do Prešpurku, aby zjistila postoj Uher k pragmatické sankci (která zajišťovala dědičné právo pro ženské následovnické trůny v Habsburské monarchii pod vládou Habsburků včetně Uher) a také, zda podpoří Rakousko. Uherští se vyjádřili ve prospěch listiny, potvrdili svůj podpis a rozhodli se podpořit Rakousko i vojensky. Cenou ovšem byla větší samostatnost pro Uhry. Panovnice před říšským sněmem Maďarům potvrdila předešlá privilegia, osvobodila šlechtu od daní a rovněž potvrdila, co již slíbil Karel VI., že pokud zemřou potomci Karla VI., Josefa I. a Leopolda I., tak si Uhry budou moci zvolit vlastního krále. Pravděpodobnost, že by vymřeli tito následovníci byla malá, jelikož Marie Terezie v té době měla už budoucího dědice trůnu Josefa II. a další tři dcery.

Marie Terezie se poté stala královnou uherskou, korunována byla 25. června roku 1741. Tím si v Uhrách získala mnoho příznivců. Na podzim 1742 získala první část slíbené uherské vojenské podpory a její armáda se zvětšila na přibližně 30 000 mužů ve zbrani. Uhry tímto poprvé ve své existenci povolaly své vojáky k obraně celé Rakouské říše, nikoli jen uherské části, jak tomu bylo dosud. Podruhé před říšským sněm předstoupila Marie Terezie v září 1741 (legenda praví, že se tak stalo 11. září), kdy to s Rakouskem vypadalo špatně; dle legendy předstoupila před sněm v černých šatech držíc na rukou půlročního Josefa II. a se slzami v očích sdělovala, že je všemi opuštěná a že nyní má již pouze Uhry. Uherské šlechtice to povzbudilo a ihned poskytli Marii Terezii peníze a vojsko a navíc dokonce uznali jejího manžela jako spoluvládce Uher.

Dne 15. srpna 1741 překročily Rýn, hranici mezi Francií a Německou říší, francouzské oddíly pod záminkou pomoci bavorskému kurfiřtovi Karlu Albrechtovi. A již 15. září 1741 dobyly Linec, kde si nechal Karel Albrecht odpřisáhnout věrnost. Marie Terezie, ač nerada, uzavřela s Pruskem dohodu o tom, že v těchto těžkých chvílích se Prusko nespojí s Karlem Albrechtem a nezaútočí; za klid zbraní se vzdala Slezska až po Kladskou Nisu. Dohoda byla podepsána v Klein-Schenellendorfu. Dne 26. listopadu 1741 dobyli Francouzi, Sasové a Bavoři město Praha. Karel VII. Bavorský se nechal provolat českým králem a stal se jím 7. prosince 1741. Na začátku roku 1742 dobylo Rakousko Bavorské kurfiřtství a Mnichov 12. února 1742. Téhož dne se Karel VII. nechal korunovat římskoněmeckým králem a císařem a František Štěpán tak ztratil pro tuto chvíli šance na jeho titul. Když se Fridrich II. dozvěděl, že se Rakousku začíná konečně dařit, rozhodl se odstoupit od smlouvy s Marií Terezií a dne 17. května 1742 vyhrál bitvu u Čáslavi a Chotusic.

Díky Anglii byl ve Vratislavi 11. června 1742 podepsán předběžný mír mezi Rakouskem a Pruskem. 28. července 1742 byla v Berlíně podepsána konečná mírová dohoda. Prusko získalo Horní i Dolní Slezsko a hrabství kladské. Fridrich II. dále ještě požadoval území dnešního Královéhradeckého kraje, které ovšem již Marie Terezie odmítla vydat, i kdyby to mělo rozpoutat peklo, jak řekla. Rakousku z bývalého Slezska zbývá již jen Těšínsko, Opava a Krnov. Díky berlínskému míru se mohly jednotky, které byly původně začleněny na ochranu proti Prusku, soustředit na dobytí Čech, kde se mezitím francouzská šlechta chovala jako pravý diktátor. Většina české šlechty se začala od Karla VII. distancovat a ti, kteří s ním nesouhlasili již od začátku, začali odporovat. Nakonec byly země Koruny české dne 26. prosince 1742 dobyty zpět Rakouskem a vláda Karla VII. byla ukončena.

Na začátku roku 1743 se Marie Terezie vypravila do Prahy, aby se zde nechala korunovat. Do hlavního města Českého království přijela dne 29. dubna 1743, korunovace se konala 12. května 1743. O tom, že její vztah k českým zemím nebyl úplně vřelý, vypovídá dopis nejvyššímu českému kancléři Filipu Josefovi Kinskému, ve kterém před pražskou korunovací prohlásila, že česká koruna se podobá šaškovské čepici. V těchto dobách se již Marii Terezii poměrně dařilo, 27. června 1743 Rakousko s Anglií porazilo Francii v Bitvě u Dettingenu a Francouzi se museli stáhnout opět za Rýn. Díky tomuto vítězství mohla Marie Terezie začít uvažovat o znovu dobytí Lotrinska a také Štrasburku, který si již dříve hodně oblíbila. Na podporu svého snažení uzavřela Marie Terezie dne 13. září 1743 ve městě Worms spojenectví s Anglií a sardinsko-piemontským královstvím. V létě roku 1744 vpadl Fridrich II. podruhé do Čech, čímž porušil mír sjednaný roku 1742 Anglií. Dále uzavřel s Francií alianci a 19. září 1744 opět dobyl Prahu. Dne 4. června 1745 u Dobroměře a 30. září 1745 u Ždáru u Trutnova prohrálo Rakousko bitvy proti Fridrichu II. Rakousko společně s Anglií prohrálo ještě bitvu proti Francii dne 11. května 1745 u Fontenoy v Rakouském Nizozemí.

Kvůli těmto prohraným bitvám a navíc kvůli strachu z útoku na Čechy Marie Terezie podepsala další mír (už třetí v řadě) s Fridrichem II. dne 25. prosince 1745 v Drážďanech, ve kterém se definitivně zřekla Slezska. Naopak, Fridrich II. přislíbil, že uzná Františka Štěpána za římskoněmeckého císaře. V době, kdy platil mír s Pruskem, zbývala Marii Terezii poslední dvě

válčiště – v Itálii a Nizozemí. Dne 16. června 1746 zvítězila rakouská armáda, které velel Josef Václav z Lichtenštejna, v bitvě s francouzsko-španělským vojskem u Piacenzy a Marie Terezie si tak mohla připsat další vojenský úspěch. Roku 1744 vydala Marie Terezie dekret, kterým vypověděla Židy z Čech a o rok později i z Moravy i Slezska, a to pod záminkou údajné spolupráce židovské komunity s nepřítelem během pruské okupace Prahy.^[4] Odchod Židů z Prahy znamenal pro město hospodářský pokles, proto bylo od dalšího vyhánění upuštěno a roku 1748 byl Židům povolen návrat za tzv. *toleranční daň*. Roku 1758 Marie Terezie přikázala Židům nosit zvláštní označení. Tato diskriminační povinnost byla zrušena jejím synem Josefem roku 1781.

V roce 1746 se k Rakousku a Anglii přidalo Rusko, které o něco dříve získalo vliv v Polsku. V Rusku vládla Alžběta I., která nastoupila na ruský trůn o rok později než Marie Terezie, se kterou měla společnou nechuť k Prusku a hlavně k jeho panovníku – Fridrichu II. Z důvodu vzájemné vojenské podpory spolu tyto dvě evropské vládkyně sepsaly dne 2. června 1746 dohodu, ve které si Marie Terezie v případě napadení Pruskem dělá opětovný nárok na Slezsko, kterého se původně vzdala kvůli míru ze dne 25. prosince 1745. Anglie, znechucena nekonečnými válkami a bitvami s Francií, tlačila na Marii Terezii, aby souhlasila s mírem, který by Anglie pomohla dojednat. Na odpověď měla dostatek času, ovšem, jak bylo tehdy rakouskou tradicí, Marie Terezie začínala vše zdržovat. To však Anglii došla trpělivost a Anglie s Francií se domluvily předběžně o míru a Marii Terezii postavily dne 30. dubna 1748 před hotovou věc. Marie Terezie byla donucena k souhlasu s tímto předběžným a později i s konečným mírem z 18. října 1748. Touto smlouvou Rakousko ztratilo jen několik menších území (Parmu, Piacenzu a Guastallu) a jedno větší, Slezsko. Naopak si obhájila Rakouské Nizozemí a Milán. Navíc všech osm zemí, které se podepsaly pod touto smlouvou (Anglie, Holandsko, Sardinie – Piemont, Francie, Španělsko a Janov), definitivně potvrdilo platnost pragmatické sankce.

Tím skončila válka o rakouské dědictví, ve které, až na ztrátu Slezska, mladá Marie Terezie obstála. Se ztrátou Slezska se ovšem nehodlala smířit a hodlala si jej v budoucnu vzít zpět od Pruska, k tomu ale musela jednak naplnit státní pokladnu penězi a zároveň zmodernizovat armádu. Ke splnění obojího byly zapotřebí reformy, na které se Marie Terezie mohla konečně vrhnout. Dne 20. ledna 1745 zemřel po krátkém panování dosavadní císař Karel VII. Bavorský, čímž se otevřela cesta k hodnosti římskoněmeckého císaře pro Františka Štěpána Lotrinského, manžela arcivévodkyně a královny Marie Terezie. Ta brzy začala přesvědčovat některé kurfiřty, kteří o volbě nového římskoněmeckého císaře rozhodovali. Prvním kurfiřtem, o jehož hlas úspěšně usilovala, byl mohučský arcibiskup, jenž byl zároveň arcikancléřem říše a měl tak velký vliv při volbě. Dále se obrátila na syna a dědice zemřelého Karla VII., Maxmiliána III. Josefa. Ten Marii Terezii nabídl dohodu, že Františku Štěpánovi také dá hlas, a navíc získá hlas od svého strýce, který byl arcibiskupem v Kolíně nad Rýnem, ovšem výměnou za to, že mu Marie Terezie odstoupí některá zabraná území. Marie Terezie však s takovou dohodou nesouhlasila. I přes snahu Francie jeho volbu zhatit se dne 13. září 1745 František Štěpán římskoněmeckým císařem stal. Byl korunován

ve Frankfurtu nad Mohanem jako František I. Brzy poté, dne 26. února 1746, porodila Marie Terezie další dítě – Marii Amálii.

Marie Terezie se nikdy nevyrovnala se ztrátou Slezska a nikdy si nehodlala připustit jeho definitivní ztrátu. Postupem času si Marie Terezie uvědomovala, že Prusko je možné porazit jen s jiným vojenským partnerem, kterým se měla stát Francie. Marie Terezie nedokázala odpustit zradu Anglie, která ji prakticky donutila podepsat mírovou smlouvu, ve které se definitivně Rakousko zříkalo Slezska výměnou za mír. Hlavním důvodem, proč se chtěla spojit s Francií, byl fakt, že pokud by se ji to podařilo, Prusko by ztratilo svého důležitého spojence.

Jelikož neměli Marii Terezii v té době Francouzi příliš v lásce, musela nejdříve poslat do Francie svého vyslance, aby připravil půdu pro konečná jednání. Tímto vyslancem se stal Moravan, Václav Antonín Kounic, kterého do Francie poslala v říjnu 1750. Ten po zjištění poměrů ve Francii došel nejprve k názoru, že Marie Terezie má upustit od záměru spojenectví s Francií, protože kořeny nepřátelství Francouzů k Rakousku byly stále hodně patrné, ale po domluvě s Marií Terezií přece jen pokračoval ve svém snažení.

Po úspěšných prvních jednání jej Marie Terezie dne 13. května 1753 povolala zpátky do Vídně, kde z něj udělala dvorního a státního kancléře i šéfa zahraniční politiky. Navíc na začátku roku 1755 se přiostrčila situace mezi Anglií a Francií a hrozila nová válka mezi nimi, což nahrávalo do karet Rakousku. V září 1755 začala první velká jednání mezi Francií a Rakouskem, která byla stále vedena tajně, protože ani jeden ze zúčastněných si nemohl dovolit ztrátu svého spojence v případě, že by jednání selhala a o všem se dozvěděli ostatní.

Na tomto jednání padlo, že Rakousko by si přálo co nejrychlejší vyjednání dohody, aby v případě vypuknutí války mezi Anglií a Francií nemuselo zasahovat do sporu na straně Anglie, protože by to nesvědčilo pozdějšímu vyjednávání. Rakousko tedy chtělo, aby Francie zrušila svůj spolek s Pruskem a Francie žádala, aby Rakousko přerušilo své spojenectví s Anglií.

Jednání poté byla zastavena až do listopadu 1755, kdy se obnovila. V té době si Francie uvědomovala, že Rakousko je v této chvíli lepším spojencem než Prusko, protože by mohlo povolit vstup francouzských jednotek do Holandska, ze kterého by útočily francouzské jednotky na Anglii. Anglie si naopak uvědomila, že Prusko je lepším spojencem, protože se bála, že by Prusové zaútočili na Hannoversko a navíc již pravděpodobně tušila, že Rakousko má nekalé úmysly. Proto dne 16. ledna 1756 uzavírají Prusko a Anglie tzv. *westminsterskou konvenci*. Díky této konvenci nestálo již nic v cestě k uzavření spojenectví mezi Rakouskem a Francií. První věcí, kterou bylo nutno vyjednat, byla cena dohody. Rakousko mělo jediný požadavek – Slezsko a Francie žádala rakouské Lucembursko a zbytek Nizozemí. Rakousko, i když to nežádalo, dostalo navíc Parmu a Piacenzu. Dále se dohodly, že při napadení jedné země ta druhá první pomůže, dále si navzájem potvrdily državy a potvrdily neutralitu Belgie.

Po úspěšných jednáních byla dne 1. května 1756 sepsána dohoda ve francouzském Jouy-en-Josas, sídle francouzského ministra zahraničí. Ludvík XV. podepsal smlouvu hned druhý den a Marie Terezie až 19. května 1756. První vojenské manévry Rakouska na sebe nenechaly dlouho čekat a koncem července stáhla Marie Terezie své jednotky do Čech. Prusko ihned

reagovalo a 29. srpna 1756 bez vyhlášení války Rakousku vpadlo do Saska. Tak vypukla sedmiletá válka (třetí slezská válka). K upevnění postavení říše tímto způsobem měla vzhledem k četnému potomstvu nebývalé možnosti. Prvním, co bylo v této oblasti nutno provést, byla svatba Josefa, nejstaršího syna Marie Terezie, a to tak, aby z této svatby mělo Rakousko co největší užitek. S plánováním sňatku Josefa začala jeho matka ještě za třetí slezské války, a sice v roce 1760. První nabídka přišla od Neapolského krále Karla IV., který navrhl, aby si Josef vzal jeho nejstarší dceru a některá dcera Marie Terezie si vzala nejstaršího syna Karla IV. Výhodnost toho sňatku byla dvojí, jednak zaručovala bezpečnost Rakouska alespoň z jedné světové strany a jednak i fakt, že Karel IV. v dohledné době nastoupí na trůn Španělska za svého bezdětného nevlastního bratra Ferdinanda VI., což po pozdější smrti Karla IV. zakládalo nárok na španělský trůn pro syna Marie Terezie – Josefa. Ovšem následující léta nebyla pro Rakousko a hlavně pro Habsburky příliš příznivá, roku 1761 zemřel Karel Josef, roku 1762 Johanna Gabriela (oba potomci Marie Terezie) a dovršením všeho roku 1763 zemřela i sotva dvaadvacetiletá Isabella Parmská. Všichni tři zemřeli na tehdejší obávanou metlu – neštovice. Isabella Parmská po sobě nechala dceru, která však jako sedmiletá zemřela rovněž. Protože Josef II., který byl roku 1764 zvolen římskoněmeckým králem, neměl mužského potomka a navíc Habsburkové po generace utužovali svou moc především sňatkovou politikou, začala pro něj Marie Terezie, i přes synův odpor, hledat vhodnou nevěstu. Vybrána byla princezna z rodu Wittelsbachů, Marie Josefa Bavorská, po jejíž smrti v roce 1767 se Josef už neoženil. Svatba se konala 23. ledna 1765.

V roce 1767 si neštovice opět vybraly svou daň v královské rodině. Na jaře onemocněla nemilovaná manželka Josefa II. Marie Josefa i sama Marie Terezie. První z žen nemoci podlehl 28. května a velká panovnice přijala poslední pomazání 1. června, nakonec se však uzdravila. V polovině června onemocněl její zeť Albert Saský, manžel Marie Kristiny, která se vzpamatovávala z horečky omladnic po porodu jediné dcery, ale i on měl štěstí a přežil. Na podzim onemocněly dvě z dcer Marie Terezie, snoubenka neapolsko-sicilského krále Ferdinanda, Marie Josefa a Marie Alžběta. Zatímco Marie Josefa nemoci 15. října podlehl, Marie Alžběta neštovice i přes těžký průběh nemoci přestála. Po zajištění druhého sňatku syna Josefa se Marie Terezie začala vybírat vhodnou nevěstu pro druhého nejstaršího syna – Leopolda. Nakonec pro něj našla Marii Ludoviku, která pak po vzoru Marie Terezie porodila do manželství 16 dětí. Svatba se konala dne 5. srpna 1765 v Innsbrucku. Svatbu a svatební oslavy ovšem postihly dvě vážné události, jednak svatba byla urychlena kvůli špatnému zdraví ženicha, který měl vážné problémy se zažíváním, a jednak pár dní na to, dne 18. srpna 1765 večer náhle zemřel ženichův otec – František I. na infarkt.

Díky této sňatkové politice je jí někdy přezdíváno "tchýně Evropy". O náhlé smrti svého muže se Marie Terezie dozvěděla tentýž den od svého nejstaršího syna Josefa II. S jeho smrtí se nedokázala vyrovnat po zbytek svého života; od dalšího dne chodila až do své smrti v černém a své šperky a jiné oblečení rozdala svým dcerám. Ostatky Františka I. byly umístěny do rodinné kapucínské krypty, kde byla později pochována i Marie Terezie. František I. po sobě zanechal obrovských 18 miliónů zlatých a dvě sídla v Čechách. Pomocí 12 miliónů umožila

Marie Terezie státní dluh, zbytek si nechala pro zaopatření početné rodiny (11 dětí). Josef II. se po smrti svého otce stal automaticky římskoněmeckým císařem, jelikož byl v té době již římskoněmeckým králem. Navíc, dne 17. září 1765 Marie Terezie jmenovala Josefa II. jako spoluvládce habsburských zemí.

Postupem času docházelo mezi oběma k značným rozporům, Josef II. se snažil vládnout sám, bez matčiny pomoci, navíc si v té době užíval nevázaného života, kdy místo toho, aby si hledal nevěstu, se kterou by zajistil mužského potomka a následníka, raději běhal za „lehkými ženami“; od jedné z nich dostal kapavku, jak udává literatura. Navíc se Josef II. čím dál více ztotožňoval s úhlavním nepřítelem Rakouska, Fridrichem II., ba co víc, snažil se o schůzku, ke které nakonec na sklonku vlády Marie Terezie došlo (v letech 1779 a 1780). Jeho matka mu také vyčítala, že si neudrží žádného přítele a jediný, s kým si Josef II. rozumí, je úhlavní nepřítel státu, kvůli němuž přišla Marie Terezie o Slezsko.

Poslední léta svého života tak Marie Terezie prožila ve velkém stresu. Největší ránu ji způsobila smrt jejího manžela, dále pak věčné rozpory se synem. Během hladomoru v českých zemích v letech 1771–1772 zemřelo nejméně 250 000 lidí, což vedlo k rozsáhlým nevolnickým nepokojům. Navíc 5. srpna 1772 byla donucena souhlasit s rozdělením části Polska mezi Rakousko, Prusko a Rusko, které prosazovali vedle ruské carevny Kateřiny Veliké a pruského krále Fridricha i její spoluvládoucí syn Josef a kancléř Kounic. Kdyby se postavila na stranu Polska, vše by vedlo k válce, kterou by osamocené Rakousko jistě prohrálo. Rakousko sice získalo 70 000 čtverečných kilometrů Polska, ale Rusko a Prusko se rozrostly v důsledku tohoto dělení ještě blíž k rakouským hranicím.

Dne 5. července 1778 vypukla Válka o bavorské dědictví a opět ji zahájil Fridrich II. vpádem do Čech. Válka byla ovšem velmi rychlá a neodehrály se během ní žádné velké bitvy. Mír byl sepsán následujícího roku, dne 13. května 1779 a dostal označení těšínský. Rakousko si mohlo ponechat bavorskou Innskou čtvrť, zbytek si vzalo Prusko. Tento mír byl poslední velkou politickou akcí, kterou Marie Terezie stihla za svého života udělat. U Marie Terezie byl diagnostikován vysoký krevní tlak a pulmonální neprůchodnost s rozedmou plic. Dne 8. listopadu 1780 se nachladila na lovu bažantů a 29. listopadu 1780 zemřela. Pitva ukázala, že jí nefungovala jedna plíce. Byla pochována, stejně jako její manžel a její vychovatelka Charlotta Fuchsová, v rodinné kapucínské kryptě. Po celém tehdejší Rakousku se konaly bohoslužby a i její celoživotní úhlavní nepřítel Fridrich II. jí vzdal čest. Zanechala po sobě, až na Slezsko a získanou část Bavorska, neporušené Rakousko z dob vlády svého otce a dále sedm potomků na sedmi evropských trůnech.

MARIE TEREZIE A OLOMOUC: nazývali císařovnou, ač jí tento titul nepříslušel. Císařem byl její manžel František Štěpán z rodu Lotrinského (od roku 1765 pak její syn Josef II.), ona tedy mohla být nanejvýš „paní císařovou“. Ale byla, zase na rozdíl od svého císařského manžela, korunovanou královnou uherskou, českou, dalmatskou, chorvatskou, arcikněžnou rakouskou, kněžnou lucemburskou, slezskou etc., etc., a také ovšem markraběnkou Moravskou. Tedy i bez císařské koruny byla v letech svého panování 1740–1780 nejvyšší

státní představitelkou i pro obyvatele královského hlavního města Olomouce. Její nesmírná popularita však v Olomouci nepramenila (pouze) z tohoto vysokého společenského postavení. Snad ani ta výjimečnost, že mocnému soustátí na Dunaji vládla poprvé v dějinách žena, nemusela být základem nějak výjimečné úcty. Proti staletým zvykostem to sice bylo velice zvláštní, ale ne docela neobvyklé. Dokonce v časech vlády Marie Terezie panovala nad nesmírnou říší ruskou carevna Alžběta I. (1741-1761), hned po ní (1762-1796) ještě mocnější Kateřina II., s nimiž naše Marie Terezie čile jednala o spojení, byť jen skrze své vyslance a jiné diplomaty. Svou Mütterchen-matičku Marii Terezii však Olomoučané milovali proto, že se s ní „osobně“ znali. Mluvila k nim v jejich (německé) řeči, což v 18. století ještě nebylo běžné, viděli ji jako matku mnoha dětí a tušili, že má mnoho stejných starostí jako oni sami. Nebyla tedy žádnou chimérickou světicí, ale ženou z masa a kostí. Byla prostě jejich. Do Olomouce přivedl Marii Terezii především její mimořádný zájem o armádu. Byl to zájem vynucený okolnostmi a potřebami z několika stran vojensky ohrožované říše, nikoliv záliba ve švarných oficiích, jak se jí to v hospodských řečech dlouho (ba dodneška) nezdvořile podsouvalo. Matce šestnácti dětí, které tato velice zbožná žena přivedla na svět mezi dvacátým a devětatřicátým rokem svého věku, jistě bohatě stačil její manžel. Ten ji také doprovázel na cestách po monarchii, mimo jiné i za obou návštěv hanácké metropole. Poprvé se Marie Terezie s manželem zastavila v Olomouci na tři dny, od 17. do 20. června 1748. Asi se zajímala, jak se plní její šest let staré nařízení o přestavbě města na velkou moderní pevnost, jenže v létě roku 1748 mohly být k vidění jen rozsáhlé zemní práce; se stavbami pevnostních valů s bastiony se teprve začínalo. Ale i tak byl zájem panovnice věnován především vojenským záležitostem, v tomto případě návštěvě polních ležení ruských vojsk vyslaných carevnou Alžbětou na pomoc ohrožené říši. Císařskému páru se dostalo nejvyšších vojenských poct v ruském táboře u Olšan a další den v polích u Chválkovic. Nadšené uvítání však své královně připravili také obyvatelé Olomouce, když kočár – s císařem vpravo a Marií Terezii vlevo – projížděl od Kateřinské brány městem. Rádi se však přidali i venkované: již před vjezdem do města na Nových Sadech, později v Pavlovičkách, Chválkovicích i jinde. Hanáci z Olšan provázeli s hudbou na čtyřech selských vozech průvod vzácných hostů ze své obce celým městem až na Klášterní Hradisko, kde hosté našli dočasný domov. Tam byli 18. června večer přítomni také představení hanácké opery, kterou na počest císařského páru složil cisterciácký mnich z Velehradu Alanus. Marii Terezii s manželem a dalšími vysokými činiteli přivítali o den později také premonstráti z Hradiska spolu s davy věřících na Svatém Kopečku, kam si hosté odskočili při návštěvě ruského ležení u Chválkovic. Druhá návštěva milované královny-císařovny byla stručnější. Došlo k ní po šesti letech za její delší okružní cesty rakouskými zeměmi, Čechami a Moravou 9. září 1754. Zase se schylovalo k válce, kterou pak proti Rakousku po sedm let vedl Friedrich II., a Marii Terezii zajímalo, jak je její říše na ni připravena. V Olomouci si tedy mohla jistě s uspokojením prohlédnout již dokončenou mocnou pevnost, do které vjela novou branou vystavěnou po způsobu triumfálních oblouků známých už z dávných časů Říše římské. Od té doby se bráně říká „Terežská“, stejně jak byla nazvána ulice vedoucí odtud k radnici, dnešní Pavelčákova. Zúčastnila se

však také slavnostního vysvěcení právě dokončené olomoucké pýchy – Sloupu Nejsvětější trojice – o čemž do dnešních dnů podává svědectví mramorová pamětní deska nad vchodem do vnitřní kapličky. Že byla Marie Terezie se svým manželem i tentokrát v Olomouci uvítána s nesmírným nadšením, není třeba pochybovat. Dokonce se dá věřit, že se její popularita znovu zvýšila. Ale daleko vyšší hodnoty dosáhla ještě později, ač už její cesty do Olomouce nikdy nevedly. Když jí 4. července 1758 rychlé poselstvo ve Vídni sdělilo, že se před dvěma dny pevnost Olomouc ubránila pruskému vetřelci, neznala její radost mezí. Na místě povýšila všechny své statečné generály, šestnáct členů městské rady olomoucké povýšila na šlechtice a věrnému městu zvláštním privilegiem polepšila na věčné časy jeho znak štítkem s iniciálami F.M.T. (Franciscus - Maria Theresia) na prsou tradiční šachované orlice. Rozhodla také uhradit měšťanům více než 25 tisíc zlatých za škody způsobené nepřátelským obléháním a zvláštním ustanovením nařídila vyplácet Olomoučanům ze státní pokladny 800 zlatých při každoročních oslavách se střeleckým zápolením měšťanského ozbrojeného sboru vždy první neděli po 2. červenci. Olomoučané

Terežská brána v Olomouci

tuto přízeň spláceli nejen názvem ulice (později i náměstí před Terežskou bránou), ale také třeba portrétem, který Jan Kryštof Handke vytvořil již v roce 1747 na nejčestnějším místě proslulého radničního orloje. Je sice pravda, že při obnově této olomoucké památkové výjimečnosti v letech 1810-1811 zde Marii Terezii nahradil portrét jejího vnuka císaře Františka I., ale za další rekonstrukce před rokem 1898 vymaloval vídeňský malíř Bitterlich

na přání městské rady na stejné místo opět podobu již dávno zesnulé panovnice, v Olomouci však stále vděčně vzpomínané patronky Marie Terezie. Po pravdě řečeno, v čase, kdy už bylo veřejné mínění v Olomouci nesmiřitelně rozděleno na dva národnostní tábory, byla památka na Marii Terezii živější mezi těmi, co mluvili německy, počítaje v to především čistě německé obecní zastupitelstvo. Když pak po státním převratu v roce 1918 zvítězil český živel, snaha odčinit „národní pokoření pod třistaletou vládou Habsburků“ postihla i dávný kult Marie Terezie. Ještě dříve, než k tomu vyzýval dokonce zákon, byl už v roce 1918 odstraněn štítek s iniciálami F.M.T. z městského znaku a Terežská ulice dostala název Havlíčkova. V roce 1925 malíř Jano Köhler nahradil také císařovnin portrét na znovu opravovaném orloji alegorickou postavou ženy v hermelínovém plášti a s markraběcí korunou na hlavě - symbolem Moravy. A „císařské hody“ o první červencové neděli se slavily naposled, už když vypukla I. světová válka. Na památku nám zůstala jen Terežská brána.

DATEACE:

budova bývalé olomoucké zbrojnice

Stavba:

ze 70tých let 18. století

oprava budovy:

první dekády 20. století

SLOHOVÉ URČENÍ: klasicistní štukatérská výzdoba
pozdní baroko/klasicismus

AUTOR: neznámý

Předchozí restaurátorské zásahy: neznámé

Termín průzkumu: květen 2020

Materiál a technika opracování: štuk

SOUPIS PRVKŮ

VÝCHODNÍ FASÁDA (PRŮČELNÍ)

- Suprafenestra	5 ks
- Pilastry s profilovanými patkami a se štukovými iónskými hlavicemi	8 ks
- Štukové ostění s klenákem	14 ks
- Kordonová římsa	průběžná v délce fasády
- Korunní římsa	průběžná v délce fasády

JIŽNÍ FASÁDA (ULIČNÍ)

- Suprafenestra	2 ks
- Pilastry s profilovanými patkami a se štukovými iónskými hlavicemi	4 ks
- Štukové ostění s klenákem	16 ks
- Kordonová římsa	průběžná v délce fasády
- Korunní římsa	průběžná v délce fasády

ZÁPADNÍ FASÁDA (ULIČNÍ)

- Suprafenestra	3 ks
- Pilastry s profilovanými patkami a se štukovými iónskými hlavicemi	4 ks
- Štukové ostění s klenákem	12 ks
- Kordonová římsa	průběžná v délce fasády
- Korunní římsa	průběžná v délce fasády

ZÁPADNÍ FASÁDA (ULIČNÍ)

- Suprafenestra	0 ks
- Pilastry s profilovanými patkami a se štukovými iónskými hlavicemi	8 ks
- Štukové ostění s klenákem	0 ks
- Kordonová římsa	průběžná v délce fasády
- Korunní římsa	průběžná v délce fasády

POPIS SOUČASNÉHO STAVU

SUPRAFENESTRY

celkem 10ks

Dobá konstrukce štukové výzdoby oken II. NP rizalitu stavby. V 90tých letech 20. století došlo k opravě, reliéfy štuky zaneseny barevným nátěrem, štika místy dutá, nesoudržná se základním povrchem. Po provedení lešení je nezbytné provedení sondážního průzkumu na zjištění barevnosti.

PILASTRY S PROFILOVANÝMI PATKAMI A SE ŠTUKOVÝMI IÓNSKÝMI HLAVICEMI celkem 8ks

Shodně jako suprafenestry se jedná i v případě pilastry s profilovanými patkami a se štukovými iónskými hlavicemi. V 90tých letech 20. století došlo k opravě, reliéfy štuky zaneseny barevným nátěrem, štika místy dutá, nesoudržná se základním povrchem. Po provedení lešení je nezbytné provedení sondážního průzkumu na zjištění barevnosti.

ŠTUKOVÉ OSTĚNÍ S KLENÁKEM

celkem 42ks

Tyto dobové prvky byly shodně jako výše uvedené historické stavební artefakty v 90tých letech 20. století opraveny. reliéfy štuky zaneseny barevným nátěrem, štika místy dutá, nesoudržná se základním povrchem. Po provedení lešení je nezbytné provedení sondážního průzkumu na zjištění barevnosti.

KORDONOVÁ ŘÍMSA

Průběžná římsa, jedná se o dobový artefakt. V 90tých letech 20. století došlo k opravě, reliéfy štuky zaneseny barevným nátěrem, štika místy dutá, nesoudržná se základním povrchem. Po provedení lešení je nezbytné provedení sondážního průzkumu na zjištění barevnosti.

KORUNNÍ ŘÍMSA

V 90tých letech 20. století došlo k opravě, reliéfy štuky zaneseny barevným nátěrem, štuky místy dutá, nesoudržná se základním povrchem. Po provedení lešení je nezbytné provedení sondážního průzkumu na zjištění barevnosti

Viz plánová dokumentace!

SONDY NA FASÁDĚ

Po provedení sond a srovnáním s obdobnými stavbami z doby vzniku objektu můžeme konstatovat následující: Stávající barevná úprava je novodobá. Plasticitu fasády zvýrazňují aktivní prvky, okna a římsy. Sondy jsou provedeny ale pouze v místech dosažitelných bez lešení vyplývá, že omítky byly minimálně jednou celoplošně opravovány. V sondách se objevuje světlejší nátěr okrovou fasádní barvou, původní „okr“ fasády byl nalezen v dalších vrstvách. Pro podrobnější definici barevnosti bude zapotřebí provedení sondáže z lešení a po vyhodnocení bude navržena barevnost fasád!

RESTAURÁTORSKÝ PRŮZKUM A ZÁMĚR

Záměrem zpracovatele bylo vyhotovení takové dokumentace, která by vedla k provedení analýzy a následného zhodnocení stavu pozdněbarokních/klasicistních fasád budovy bývalé zbrojnice. Zásah na třech dochovaných historických fasádách bude spočívat v obnově dochovaných dobových štukových prvků. V rámci obnovy fasád dojde k sejmutí základních dobových prvků respektive jejich ponechání v potřebné velikosti pro následnou rekonstrukci. Omítky lesén a pilastrů s hlavicemi budou omyty parním vyvíječem v případě potřeby bude aplikován vhodný detergent – doporučujeme roztok tenzidů, čpavkové vody a peroxidu vodíku, která povrch odmastí, vymyje nečistoty a zároveň zajistí vyhubení případného biologického napadení. V případě snímání jednotlivých vrstev, toto bude provedeno mechanicky – technologií JoS nebo Torbo, které za pomoci vhodného abraziva a tlaku bez porušení umožní poměrně rychlé snímání strukturálního nátěru. Tmavé krusty budou ošetřeny čistící pastou FASSADENRAINIGUNG PASTE fa Remmers). Bude namíchán vhodný tmel pro doplnění plastických poškození a prasklin.

Opravy omítek a štukových prvků budou postupovat takto:

a - čištění povrchu vodou, omytí fasády směsí vody a páry při nízkém tlaku, odstranění nátěrů se špatnou adhezí k podkladu. Vyloučeno je tedy vysokotlaké tryskání vodou, zvláště použití rotačních trysek. Profilace je zapotřebí opatrně dočistit ručně. V této fázi bude provedena demontáž nefunkčních prvků elektroinstalací, kotev, háčků apod.

b - odstranění nevyhovujících plomb a druhotných, zcela degradovaných omítkových souvrství. Při odstraňování degradovaných vrstev omítek bude respektována relativně zchovalá omítková vrstva v nejvyšší možné míře.

c - zpevnění a injektáž zpevnění organokřemičitým konsolidantem musí být provedeno na všech styčných plochách původních omítek s novými omítkami, kterými budou fasády doplňovány. Praskliny v původní omítce budou opatrně proškrabány a opakovanou aplikací vhodného organokřemičitého konsolidantu zpevněny. Následná injektáž bude provedena materiálem na vápenné bázi.

d - doplnění jádrové omítky chybějících částí profilací a ploch. Zde je třeba dbát na kvalitu provedení a přiměřenou tvrdost doplňovací směsi. Vyloučeno je užití cementu jako hydraulické přísady. Doporučujeme směsi např. s trasovým vápnem.

e - finální domodelování chybějících prvků čistě vápenným materiálem, povrchové úpravy (hlazená štuková vrstva, tažení profilů). Při zpracování vrchní omítkové vrstvy bude povrch nového materiálu upraven tak, aby jeho struktura vzhled a kvalita řemeslného provedení respektovaly úpravu zachovaných profilů a plastických prvků.

f - závěrečná úprava vápenným nátěrem.

Obecně se dá říci že více poškozeny jsou fasády jižní a západní. Zde je částečně smyta barva soklových částí a omítka zde, zvláště v profilovaných bosážích rizalitů, vykazuje již výrazné poruchy, obdobně poškozena je i bosáž jižní fasády. Poškození je též patrné v rustice podlaží, i zde, zvláště na jižní fasádě omítka již místy chybí.

Římsy jsou na všech fasádách v dobrém stavu, po postavení lešení bude zapotřebí přezkontrolovat, na ostatních fasádách je vizuálně v uspokojivém stavu, poškození jsou spíše lokální, s výjimkou míst kolem střešních svodů a v místech poškozených vodou z pravděpodobně přetékajících okapů (žlaby nejsou viditelně poškozeny), kde povrch vykazuje poruchy.

Přesný rozsah poškození bude nutno zjistit po postavení lešení. Ostění oken jsou většinou uspokojivém stavu, poškození jsou patrná u oken v přízemních partiích budovy. Kordonová římsa je v poměrně dobrém stavu, větší poškození vykazují plochy bezprostředně nad římsou v ostříkové zóně římsy. Plochy bosáží jsou v poměrně uspokojivém stavu, výrazněji jsou poškozeny v ostříkové zóně nad kamenným/štukovým soklem. Omítky byly opravovány v 90tách letech 20. století. Struktura povrchu je jiná na vysprávkách než na původních plochách a vysprávky nejsou natřeny.

Portály (kamenné, přetažené štukou jsou v havarijním stavu. Omítky jsou tvořeny jádrovou vrstvou různé tloušťky (dle profilace) a svrchní, jemnou štukovou vrstvou. Jádrová vrstva je

již poněkud erodovaná (obvykle degraduje uhličitán vápenatý, vzniká postupně siřičitan a následně síran vápenatý a dochází ke krystalizaci způsobující narušení struktury směsi). Štuková vrstva, (kterou v období stavby budovy bylo zvykem napouštět tzv. karbidovým vápnem) je v dobrém stavu a zpevňuje celé souvrství. Kde dojde k porušení této svrchní vrstvy, dojde záhy vlivem klimatických cyklů k celkové destrukci souvrství. Při poklepu vykazují omítky místy dutiny i v místech viditelně nepoškozených. Zde se dá předpokládat nižší adheze štukové vrstvy k podkladu. Hladká štuková vrstva se místy odděluje od jádra po okrajích prasklin v omítce, což je způsobeno zatékáním a klimatickými cykly. Dutiny pod omítkou se štukou budou navrtány a podinjektovány řídkou maltovinou (Ledan D2-D3, fa TECNO EDILE TOSCANA), případně u většiny dutin řídkou vápennou maltou. Zároveň bude provedeno pročištění a injektáže trhlin.

V soklových partiích doporučujeme šetrně sejmout sanační omítky, aby nedošlo k poškozování zachovalých prvků (kamenná ostění) a elektro-osmozy. Soklové části by měly být nahrazeny pískovcovým obkladem (viz blíže „*Restaurátorský průzkum a záměr kamenných prvků*“).

Pro opravu štuky doporučujeme konsolidaci křemičitým roztokem SILICATFESTIGER, fa REMMERS. Dle složení omítky bude namíchán vhodný tmel pro doplnění plastických poškození a prasklin. Výsledný tmel ale musí být měkčí a prodyšnější než originální materiál a musí být rovněž odstranitelný. Tmelem budou doplněna plastická poškození a širší praskliny a před nanesením tmelu bude povrch lokálně penetrován ředěnou styrenakrylátovou disperzí SOKRAT S2802A, fa Den Braven). Povrch nových doplňků bude po zavadnutí strukturálně scelen s originálem. Tmel bude probarvován ve hmotě dle odstínu originálu na každém konkrétním místě zvlášť. Drobné nuance budou po vyschnutí tmelu doladěny lokální barevnou retuší. SOKRAT S2802A. Bude provedena hydrofobizace - organokřemičité s příměsí siloxanových složek. Čištění povrchu Omítky, štukové prvky - voda, pára - Běžné detergenty, saponáty Kámen - voda - čistící pasty na bázi hydrogenuhličitanu amonného, vyloučeny jsou veškeré prostředky na bázi nebo s příměsemi kyseliny fluorovodíkové či chlorovodíkové. Doplnění povrchu Injektáže Čistě vápenné směsi bez hydraulických složek, modifikované příměsí akrylátových disperzí ve velmi nízkých koncentracích. Aplikovány budou za atmosférického tlaku. Omítkové směsi Plniva - písek hrubostí odpovídající struktuře původního materiálu. Pojiva - vápenný hydrát. Hydraulické složky pouze dle charakteru doplňovaných materiálů, plomby musí být stejně tvrdé, či měkčí než doplňovaný materiál.

Vyloučeno je užití portlandského cementu. Průmyslově vyráběné směsi obsahují též plastifikátory (složení dle výrobce) Doplnění kamene Minerální tmel s hydraulickým pojivem s příměsí plastifikátoru (akrylátová disperze v koncentraci do 10 % ve směsi s vodou). Plnivem je sklářský písek různých frakcí. Směs bude probarvena pigmenty na bázi oxidů železa. Poměr směsi bude stanoven na základě zjištění mechanických vlastností přírodního kamene. Obecně však bude měkčí a pružnější než přírodní kámen. Armatury Budou zhotoveny z nekorodujících materiálů (chromniklová nerez ocel, mosaz) anebo materiálů s antikorozií úpravou (kadmiované, zinkované). Vyloučeno je užití masivních prvků z materiálů s vysokou tepelnou roztažností (měď). Aplikovány budou jen v případě prvků výrazně předstupujících před líc konstrukcí (např štukové konzole korunní římsy).

Obecné zásady pro provádění prací

Práce budou prováděny tak, aby splňovaly všechna ustanovení platných zákonů a technických norem pro použité konstrukce jak po stránce jejich bezpečnosti, tak i z hlediska jejich parametrů ve vztahu k ochraně zdraví a životního prostředí. Všechny použité materiály musí mít, pokud to jejich charakter vyžaduje, bezpečnostní list (zejména chemikálie) a prohlášení o shodě. Použity musí být ve shodě s technologickými předpisy pro jejich užití, tak aby se eliminoval jejich případný vliv na zdraví osob a životní prostředí. Při provádění stavebních prací na stavbě budou dodržovány veškeré normy a nařízení spojené s bezpečností prací, zejména pak vyhláška ČÚBP a ČBÚ č. 324/1990 Sb. O bezpečnosti práce a technických zařízení při stavebních pracích. Dále nutno dodržovat normy ČSN, zejména pak ČSN podpěrná lešení, provádění zděných konstrukcí, zdvihací zařízení, ap.

DOKUMENTACE Před zahájením prací bude provedena fotografická dokumentace výchozího stavu fasád. Během prací budou jednotlivé postupy průběžně dokumentovány a na závěr prací sestavena zpráva o průběhu prací s uvedením použitých materiálů a doporučením pro další režim údržby.

NAVRŽENÉ TECHNOLOGIE A MATERIÁLY

- **Injektáže:**

Ledan (Deffner&Johann), Paraloid B72, epoxidová pryskyřice LH289 (HAVELCOMPOSIT)

- **Čištění:**

mechanické čištění

- **Nové kotevní prvky:**

Helifix Ø6, tmel Helibond, nerezová kulatina Ø6-8, trny nerezová ocel 10/10

- **Plastické retuše a rekonstrukce:**

křemičitý písek PR33 frakce 0,1-0,5mm tovačovské písky, portlandský cement bílý Aalborg White, bílé vápno hašené EN 459-1 CL 90-S Vápenka Čertovy schody, a.s., vápenný štuk HASIT 62, 8%tní akrylátová disperze BEFIX IMESTA

- **Reprodukce:**

faksimilie z umělého kamene na bázi minerálních pojiv Fasádní nátěr: minerální, silikátový nebo silikonový fasádní nátěr dle původního

- **Fasádní nátěr:**

minerální, silikátový nebo silikonový fasádní nátěr dle původního

ORIENTAČNÍ FOTODOKUMENTACE

VÝCHODNÍ (PRŮČELNÍ) FASÁDA

ZÁPADNÍ ULIČNÍ FASÁDA

SEVERNÍ ULIČNÍ FASÁDA

JIŽNÍ ULIČNÍ FASÁDA

